

AZ ÉN MIKSZÁTH-ÉLMÉNYEM

1965 őszén a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem III. éves magyar-népművelés szakos hallgatója voltam. Ebben az évben írták ki a magyar szakosoknak a szakdolgozati témákat. Akkor még olyan volt (többségében) az egyetemi ifjúság, hogy nagy izgalommal néztük és vártuk a professzor urak listáját. Akkor még az volt a rendszer, hogy harmadéven témát választottunk és a negyedéves nagy szigorlatig nagyjából készen kellett lenni, mert addig nem írták alá az indexet. Legalább a szakdolgozat kétharmadát meg kellett írni. Óh, boldog békeidők!!!

Én apámmal konzultáltam a témáról, s tulajdonképpen neki köszönhetem, hogy Mikszáthot választottam. A témát a debreceni egyetem egyik szigorú, de rendkívüli tudású professzora, Bartha János írta ki. Apám, aki szintén az egyetem professzora volt, a régi magyar irodalom tudósa, rendkívül vonzódott Mikszáthhoz. Több ezer kötetes könyvtárában minden Mikszáth-kötetet megtaláltam. A dolog el volt döntve, Mikszáthról fogok szakdolgozatot írni. A téma: Mikszáth jellemző eszközei nagyregényei alapján.

Megkezdődött az anyaggyűjtés! Először elolvastam az összes nagyregényt: A Noszty fiút, A Beszterce ostromát, a Szent Péter esernyőjét, a Fekete várost, a Különös házasságot.

Hát egy kis idő eltelt, mire odajutottam, hogy mehettem Barta Jánoshoz az első konzultációra. A mai diákok el sem tudják képzelni, hogy milyen volt egy ilyen konzultáció. Barta Jánost a diákok „mérges kicsi öregúrnak” hívták, utalva ezzel a testi magasságára, illetve alacsonyságára. Mérgesnek azért tartottuk, mert szinte sose mosolygott ránk, de amit hallottunk tőle az előadásokon, az hamar felejtette velünk „a mérges urat”. Én gyerekkorom óta ismertem őt, apám kollégája volt, sokszor jártunk náluk. Ez egy kicsit zavart is az első konzultáción, a zavarom hamar elmúlt, de a félelmem megmaradt és erősödött, mert kollokviumi részletességgel kérdezte ki az olvasmányokat. Majd megfogalmazta a feldolgozás szempontjait, és én újra nekikezdtem az anyagnak (Mikszáth-regények), most már az ő szempontjai szerinti feldolgozásnak. Tulajdonképpen az egész szakdolgozat egy hatalmas szöveggyűjtemény lett, hiszen az idézetek alapján kellett bizonyítanom az ő állítását.

Mi volt a Barta János állítása? Ő akkor az irodalomtörténeti szakfolyóiratokban nagy vitában állt Sötér Istvánal, hogy Mikszáth Kálmán romantikus vagy realista író. A vita heves volt és ehhez keltem én és a szakdolgozatom, a vitához pontos idézetekkel én is hozzájárultam a végkifejletben. (Később büszkén láttam, hogy Bartha János cikkeiben én is szerepelek lábjegyzetként, mint szakdolgozat, persze név nélkül).

A vita ugyanis úgy zárult, és ehhez adtam én igazoló példákat, hogy Mikszáth se nem realista, se nem romantikus, hanem romantikus realista. Ne gondolja senki, hogy ez fából vaskarika, hanem gondolkodjunk el rajta, hogy mennyire igaz. Idézzük emlékezetünkbe például Pongrácz Istvánt, aki hóbortjai szerint egy régről itt marad romantikus figura, de Mikszáth zsenialitásával az elkésett várúr környezetét, a társaságában élő léhűtőket, Beszterce társadalmát olyan pontos, realista eszközökkel ábrázolja, hogy a nagy realisták is megirigyelhetik. Vagy gondoljunk arra a lélektani realizmusra, ahogyan leírja Mikszáth az egyre jobban megbomló elme állapotait. Pszichológusok sem tudták volna jobban megírni.

Vagy gondoljunk a Nosztyra... Édesapám egyszer a TIT-ben tartott egy előadást (lehet, hogy többet is, de én csak erre emlékszem) Mikszáthról. Apám az előadásában először a regény címről beszélt hosszan. A Noszty fiú esete Tóth Marival.

Hát mit mond ez a cím? Mintha ülne Mikszáth a klubjában, és mesélne! Tudjátok arról a Nosztyról van szó, aki a Noszty Pali fia, akit mindnyájan ismerünk. Ezért van a címben hangsúlyosan A Noszty, bár a tulajdonnevek elé nem teszünk névelőt! Itt a névelő rámutató szó, arról a kedves, svihák, de nagy lókötő fiúról, arról a kedves dzsentiről van szó. A Noszty fiúról, nem Noszty Ferencről! Telitalálat, pontos helymegjelölés. Társadalmi helymegjelölés. Majd a cím folytatása jött. A Noszty fiú esete, itt az eseten van most a hangsúly. Nem azt írja Mikszáth, hogy Noszty Ferenc családja, hanem esete. Ebben is benne van a kicsit megértő szeretet, nem lehet erről a kedves fiúról rosszat mondani. Ez is csak egy eset, nem történt semmi. Majd a cím folytatása A Noszty fiú esete

Tóth Marival, Nem Máriával, hiszen ez a lány bármilyen gazdag, de a papa mégiscsak kiflikirály, csak egy felkapzkodott amerikai magyar. Ő csak egy Mari.

Ennyi megértés, ennyi szeretet ellenére a Nosztykról megvolt a véleménye Mikszáthnak. Apám előadásában a regényt elemezte és azt bizonyította, hogy Mikszáth a szeretete mellett sokkal komorabban látta saját világát, mint amit ebből leírt. Legszigorúbb ítélete, hogy megszegyénítik az egész Noszty családot. Itt már nem lehetett elnézni mindent, azért egy kis büntetés járt Noszty Ferinek. Ezekről a Nosztykról és társairól a klubban Mikszáth sokkal élesebb szavakkal mondott bírálatot, mint ahogy azt a regényekben tette. Ahogy távoztak az urak, úgy mondott róluk egyre lesújtóbb véleményt. A regényekben azonban nem akart igazán realista lenni, „tündérkedő realizmus” amit ő művel, Bartha János szóhasználata szerint.

Én természetesen most nem tudtam visszaadni édesapám akkor rendkívül érdekes és izgalmas előadását, de a hangulata ennek a délutánnak örökre bennem maradt. Ekkor már küzdöttem a szakdolgozattal. Akkor alig múltam húszéves, kevés élettapasztalattal, de kiváló családi irányítással és Bartha János szigorú számonkérésével lassan, de biztosan haladtam a dolgozat elkészítésével.

Kéthetente megjelentem Bartha János szobájában a jegyzeteimmel, és akkor jött ő, és rávilágított a szerinte lényeges elemekre. A szakdolgozat elkészült, jelest kaptam rá, de ezzel nincs vége a történetnek.

Apám soha nem írt helyettünk dolgozatot. Tőle nem lehetett azt kérni, hogy diktálja le a házi feladatot. Ezt ő soha nem tette meg, nem egyezett volna pedagógiai hitvallásával. A gyerekei sem voltak kivételek. Minden segítséget megkaptunk, ha kérdeztünk, rendelkezésre állt a könyvtára. Azonban minden írásunkat elolvasott, és ahogy ő mondta kigyomláta a butaságokat, a nyelvhelyességi hibákat, uram bocsá' a helyesírási hibákat. Így tett a kész szakdolgozattal is. Édesapám a Debreceni Egyetem nagy könyvtárában dolgozott, amikor már hivatali és tanári elfoglaltsága engedte. Saját asztala volt, ahová kihordták a könyveket, és nem vitték mindennap vissza. Ennél az íróasztalnál olvasta az én „munkámat” is. A kutatóban, ahol dolgozott, egy nagyon kedves, régi tanítványa volt a főkönyvtáros. Ő mesélte el később, hogy arra lett figyelmes, apám az előtte lévő papírhalom fölött egyre többet mosolyog, sőt néha még el is nevette magát. Megkérdezte tőle, hogy professzor úr mit olvas, hogy ilyen jókedvű. A lányom szakdolgozatát – felelte ő. Ennyire szórakoztató a téma? Nem! Ennyire szórakoztató Mikszáth.

Sokféle élményem van még apám és Mikszáth kapcsolatáról, de mindet elmondani nem lehet. Még egyet azért megemlítek. Ő nem volt nagy tv-néző. Mindig azt mondta, hogy az ember, ha csak teheti, ne rongálja a szemét és ne töltse az agyát felesleges dolgokkal. Azért néha kivételt tett. Nem tudom megmondani, hogy mikor adták a Fekete várost folytatásban, Zsurzs Éva rendezésében. Ezek már a '80-as évek. Ezeket az estéket számon tartotta, még a szokásait is megváltoztatta a film kedvéért. Korábban vacsoráztak, hogy amikor kezdődik a film, már a tv előtt legyenek. Aztán másnap megbeszéltük, hogy milyen kiváló volt a tegnapi részben Bessenyei, hogy zseniálisan oldotta meg Quendel apó figuráját Pécsi Sándor, hogy milyen jól van rendezve a film és a többi.

És akkor újra beszéltünk Mikszáthról. Bizonyára akkor nem éreztem azt, amit most az emlékek hatására, hogy nagyon szerette ezt a tündérkedő, mesélő, hőseit szerető, a tisztaságot minden élethelyzetben megbecsülő, a tájat szerelemmel bemutató nagy regényírót! Azt hiszem a mikszáthi ideák az övéi is voltak.

Realista volt Mikszáth vagy romantikus? Én azt hiszem igaza volt Bartha Jánosnak: romantikus realista.

Van még egy szelete a szakdolgozatnak, amiről szólni szeretnék. A szakirodalom sokat támadta Mikszáthot, hogy a regények meseszövege túlságosan szerteágazó, s hogy a feszes epikai vonal hiányzik, mert mindig megakasztja az elbeszélést egy-egy anekdota. Lehet, hogy irodalomelméleti szempontból van ebben valami igazság. Ugyanakkor gondoljunk bele, hogy mennyivel szegényebb lenne a Noszty regény, ha nem lenne benne Kozsehuba és a nénik a gyöngyökkel. Vagy idézzük emlékezetünkbe a Fekete város Quendel apóját, a maga különös törökvilágával, vagy idézzük fel a Különös házasság ezermester Vidonka Józsiáját...

Ezek nélkül az alakok nélkül lehet, hogy feszesebb lett volna az epikai vonal, de a regények nem lettek volna jobbak. Ez Mikszáth! Még a legkeményebb és legkomorabb regényében, a Különös házasságba is beleszővi ezt a különös figurát, Vidonka Józsiát.

Bartha János hajlott arra a véleményre, hogy talán néha nem kellene ez a sok anekdota, ugyanakkor ezeket stilisztikai bravúroknak tartotta. Igaz, hogy témám a nagyregényekre terjedt ki, mégis egyszer értekezem arról, hogy igazán feszes, lélektanilag pontos epikai vonalvezetése a novelláknak van. A jó palócok és A tót atyafiak minden darabja igazolja ezt az állítást.

Ez volt az indítás, ami engem Mikszáth megismerésére ösztönzött. A későbbiekben „hivatásos” kapcsolat nem fűzött az íróhoz. Nem lettem Mikszáth-kutató, de tagja lettem a Mikszáth Társaságnak, s ha csak tehettem hűségesen eljártam a rendezvényekre. Balassagyarmat közelebbi megismerését is Mikszáthnak köszönhetem. Az évente megrendezésre kerülő Madách- és Mikszáth-napok nagy élményt jelentettek számomra. Így nekem Balassagyarmat egyszerre jelenti Mikszáthot, Madáchot, meg egy kicsit Praznovszky Mihályt is. Lelkes szervezője és támogatója voltam a Madách-évnek, mindent megtettem, amit lehetőségeim adtak és engedtek, hogy a mindenkori kulturális kormányzat támogassa ezeket a rendezvényeket. Ezeken az alkalmakon találkoztam és figyelhettem fel kedves barátomra, Kerényi Ferire is! Ő is a Madách- és Mikszáth-imádók táborának volt a tagja. Hogy tudott Madáchról beszélni...Vele néztem végig újra, halála előtt néhány nappal a szklabonyai Mikszáth-kiállítást, amit ő rendezett.

Részlet az „Esté”-hez készült vázlatból